कक्षा दसको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट निबन्ध र कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन

प्रदीप कार्की
त्रि.वि.दर्ता नं ९-२-९-८७२-२००६
दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क २१८००४५/२०६९
शैक्षिक वर्ष २०६७/०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत, जनता
बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग,
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय
वर्षको नेपा.शि.५९८ को
प्रयोजनार्थ
प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७०/२०१४

जनता बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग
इटहरी, सुनसरी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
जनता बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग,
इटहरी, सुनसरी ।

निर्देशकको सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. दोस्रो वर्षका छात्र प्रदीप कार्कीले नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **कक्षा दसको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा र निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । लगनशीलताका साथ तयार पारिएको यो शोधपत्र उपयुक्त देखिएकाले मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०७०/ /

शोधनिर्देशक
दीपकप्रसाद न्यौपाने
उपप्राध्यापक
जनता बहुमुखी क्याम्पस,
नेपाली शिक्षा विभाग
इटहरी, सुनसरी

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
जनता बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग,
इटहरी, सुनसरी ।

स्वीकृति-पत्र

यस विभागका छात्र प्रदीप कार्कीले तयार पार्नुभएको **कक्षा दसको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा र निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क.सं.	**नाम, थर**	**पद**	**हस्ताक्षर**
१	उप प्रा. मदनराज बराल	विभागीय प्रमुख	....
२	....	बाह्य विशेषज्ञ	....
३	उप प्रा. दीपकप्रसाद न्यौपाने	शोध निर्देशक	....

मिति : २०७० / /

कृतज्ञताज्ञापन

कुनै पनि शोध अनुसन्धान लेखन आफैँमा जटिल कार्य हो । त्यसमा पनि भाषा पाठ्यपुस्तकभित्र रहेका कथा र निबन्ध विधा अन्तर्गत तत्सम शब्दको अध्ययन सम्बन्धित शोधलेखन ज्यादै महत्त्वपूर्ण र कठिन हुने महसुस गरिएको छ । नेपाली भाषाका शब्दहरू विशेष गरी संस्कृत भाषाका शब्दहरू र अन्य विदेशी भाषाबाट भरिएका हुनाले यी शब्दहरूको व्याख्या, विश्लेषण र अनुसन्धान गर्ने कार्यलाई अझ प्रभावकारी बनाउने देखिन्छ । तत्सम र शब्दको विश्लेषण गरी यसको वर्ग, व्युत्पादन, अर्थ, स्रोत, के-कसरी आएको छ भन्ने कुरालाई प्रष्ट्याउन कक्षा दसको अनिवार्य नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा र निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन नामक शीर्षकमा शोध तयार गरिएको छ । प्रस्तुत शोधको शीर्षक चयन, सामग्री सङ्कलन र विश्लेषणमा आइपर्ने समस्याहरूको समाधानमा आवश्यक सुझाव, सल्लाह दिँदै शोधकार्य अन्तिम रूप दिनुहुने शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरु दीपकप्रसाद न्यौपानेप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरुवर्ग जनता बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली भाषा शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख मदनराज बराल, प्रा.डा. टङ्कप्रसाद न्यौपाने, उप.प्रा. तीर्थराज भट्टराईप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

विविध समस्याहरूसँग सिँगौरी खेल्दै मेरो अध्ययनलाई निरन्तरता दिन समय मिलाइदिने आदरणीय दाजु सुवास कार्कीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो शोधपत्र तयार गर्दा मलाई समय-समयमा आवश्यक सल्लाह, सुझाव र सहयोग प्रदान गर्ने आत्मीय साथी देवराज भट्टराई, नारायण बस्नेत, सुजन (अविजित) श्रेष्ठप्रति खुसी व्यक्त गर्दछु । यो शोध प्रस्तुत गर्नमा छिटो, छरितो, शुद्ध एवम् गुणस्तरीय टङ्कण कार्यमा अमूल्य सहयोग पुऱ्याउनुहुने नेहा कम्प्युटर सेन्टरकी दिदी रञ्जना अधिकारीलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०७०/९/१४

(शोधार्थी)

प्रदीप कार्की

शोधसार

शोधशीर्षक : कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट निबन्ध र कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको अध्ययन

शोधार्थी : प्रदीप कार्की

शोध निर्देशक : दीपकप्रसाद न्यौपाने

विभाग/क्याम्पस : नेपाली शिक्षा विभाग, जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी, सुनसरी

शैक्षिक वर्ष : २०६९/०७०

पृष्ठ सङ्ख्या : ६८

अध्याय : पाँच

शोधका उद्देश्यहरू

क) कथा र निबन्ध विधामा रहेका शब्दहरू पहिल्याउनु,

ख) कथा र निबन्ध विधामा रहेका तत्सम शब्दहरूको वर्ग पहिल्याउनु,

ग) तत्सम शब्दहरूको निर्माण प्रक्रिया पहिल्याउनु ।

शोधको सीमाङ्कन

- कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट कथा र निबन्ध विधामा रहेका तत्सम शब्दहरूको अध्ययनमा मात्र सीमित गरिएको छ ।
- शब्दहरूको अध्ययन, स्रोत, कार्य र बनोटका आधारमा मात्र गरिएको छ ।
- शब्द अध्ययनका आधारमा प्रस्तुत अध्ययनको निष्कर्ष र सुझावहरू निकालिएको छ ।
- अध्ययनमा अभ्यास खण्डलाई समावेश गरिएको छैन ।

शोधकार्यको निष्कर्ष

- तत्सम शब्दको अध्ययन गर्ने क्रममा शब्दहरूको परिचय र शब्दको वर्गीकरण आधारलाई प्रष्ट पारिएको छ ।

- शब्दको स्रोत, बनोट र कार्यका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ ।
- कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकभित्र प्रयुक्त कथा र निबन्ध विधामा रहेको तत्सम शब्दहरूको पदवर्ग भित्र नाम शब्द बढी प्रयोग भएको र त्यसपछि विशेषण शब्द बढी प्रयोग भएको देखिन्छ ।
- तत्सम शब्दहरूको वर्ग, व्युत्पत्ति र अर्थ छुट्याउन आधिकारिक शब्दकोशको प्रयोग गरी छुट्याइएको छ ।
- तत्सम शब्दलाई बनोटका आधारमा उपसर्गद्वारा निर्मित र प्रत्ययद्वारा निर्मित शब्द भनी छुट्याइएको छ ।
- कथा र निबन्धभित्रका तत्सम शब्दहरू कुन पाठका हुन् र कति पृष्ठका हुन् भनेर पाठ र पृष्ठ समेत उल्लेख गरिएको छ ।
- तत्सम शब्दहरूको वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थ, पाठ र पृष्ठ सङ्ख्या जस्ता कुराहरूलाई अध्ययनमा समेटिएको छ ।
- कक्षा १० को ३ वटा कथाहरूमा सबभन्दा बढी तत्सम शब्द न्यायको पक्ष कथामा र निबन्धमा यन्त्रमानवमा बढी तत्सम शब्दहरू प्रयोग भएको पाइन्छ ।
- तत्सम शब्दको अर्थ र तात्पर्यलाई प्रष्ट पारिएको छ ।

विषयसूची

विवरण **पेज नं.**

अध्याय-एक

१. शोध परिचय १
१.१ शोध शीर्षक १
१.२ शोध प्रयोजन १
१.३ समस्या कथन १
१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू १
१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.६ अध्ययनको औचित्य ४
१.७ अध्ययन विधि ५
१.८ सामग्री सङ्कलन ६
१.९ अध्ययनको सीमा ६
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ७

अध्याय-दुई

२. सैद्धान्तिक अवधारणा ८
२.१ कक्षा दसको नेपाली पाठ्यक्रमको परिचय ८
२.१.१ पाठ्यक्रमको स्वरूप ८
२.१.२ उद्देश्य ९
२.१.३ विधा १०
२.१.३.१ कथा ११
२.१.३.२ कविता ११
२.१.३.३ जीवनी ११
२.१.३.४ निबन्ध १२
२.१.३.५ रूपक १२
२.१.३.६ पत्र १२

२.१.३.७ व्याकरण १३

२.१.३.८ हिज्जे (वर्णविन्यास) र लेख्य चिह्न १३

२.१.३.९ शब्दभण्डार १३

२.१.४ पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक १४

अध्याय - तीन

३. शब्द र यसको वर्गीकरण १६

३.१ शब्दको परिचय १६

३.२ शब्दको वर्गीकरण १६

३.२.१ स्रोतका आधारमा शब्द वर्गीकरण १७

३.२.१.१ मौलिक शब्द १७

३.२.१.२ आगन्तुक शब्द १७

३.२.२ बनोटका आधारमा शब्दको वर्गीकरण १८

३.२.२.१ मूल शब्द वा अव्युत्पन्न शब्द १८

३.२.२.२ व्युत्पन्न शब्द १९

३.३ कार्यका आधारमा शब्दको वर्गीकरण १९

३.३.१ विकारी शब्द २०

३.३.१.१ नाम २०

३.३.१.१.१ व्यक्तिवाचक नाम २०

३.३.१.१.२ जातिवाचक नाम २०

३.३.१.१.३ समूहवाचक नाम २०

३.३.१.१.४ द्रव्यवाचक नाम २०

३.३.१.१.५ भाववाचक नाम २१

३.३.१.२ सर्वनाम २१

३.३.१.३ विशेषण २२

३.३.१.४ क्रियापद २३

३.३.२ अविकारी शब्द २४

३.३.२.१ नामयोगी २४

३.३.२.२ क्रियायोगी २५

३.३.२.३ संयोजक २५

३.३.२.४ विस्मयादिबोधक २६

३.३.२.५ निपात २६

अध्याय - चार

४. तत्सम शब्दहरूको अध्ययन र विश्लेषण २८

४.१ तत्सम शब्दको अर्थ र तात्पर्य २८

४.२ कर्तव्य कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू २९

४.२.१ कर्तव्य कथामा रहेका उपसर्गद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ३१

४.२.२ कर्तव्य कथामा रहेका प्रत्ययद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ३२

४.२.३ नाम वर्गमा पर्ने कर्तव्य कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ३३

४.२.४ विशेषण वर्गमा पर्ने कर्तव्य कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ३४

४.३ दोषी चस्मा कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ३४

४.३.१ दोषी चस्मा कथामा रहेका उपसर्गद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ३६

४.३.२ दोषी चस्मा कथामा रहेका प्रत्ययद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ३७

४.३.३ नाम वर्गमा पर्ने दोषी चस्मा कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ३७

४.३.४ विशेषण वर्गमा पर्ने दोषी चस्मा कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ३८

४.४ न्यायको पक्ष कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ३९

४.४.१ न्यायको पक्ष कथामा रहेका उपसर्गद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ४२

४.४.२ न्यायको पक्ष कथामा रहेका प्रत्ययद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ४२

४.४.३ नाम वर्गमा पर्ने न्यायको पक्ष कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ४३

४.४.४ विशेषण वर्गमा पर्ने न्यायको पक्ष कथामा रहेका तत्सम शब्दहरू ४४

४.५ जयभोलि निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ४४

४.५.१ जयभोलि निबन्धमा रहेका उपसर्गद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ४७

४.५.२ जयभोलि निबन्धमा रहेका प्रत्ययद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ४७

४.५.३ नाम वर्गमा पर्ने जयभोलि निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ४८

४.५.४ विशेषण वर्गमा पर्ने जयभोलि निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ४८

४.६ मिथिला चित्रकला निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ४९

४.६.१ मिथिला चित्रकला निबन्धमा रहेका उपसर्गद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ५२

४.६.२ मिथिला चित्रकला निबन्धमा रहेका प्रत्ययद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ५३
४.६.३ नाम वर्गमा पर्ने मिथिला चित्रकला निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ५४
४.६.४ विशेषण वर्गमा पर्ने मिथिला चित्रकला निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ५५
४.७ यन्त्रमानव निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ५६
४.७.१ यन्त्रमानव निबन्धमा रहेका उपसर्गद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ६०
४.७.२ यन्त्रमानव निबन्धमा रहेका प्रत्ययद्वारा निर्मित तत्सम शब्दहरू ६१
४.७.३ नाम वर्गमा पर्ने यन्त्रमानव निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ६२
४.७.४ विशेषण वर्गमा पर्ने यन्त्रमानव निबन्धमा रहेका तत्सम शब्दहरू ६४
४.८ कक्षा १० को निबन्ध र कथा विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको शैक्षणिक उपयोगिता ६५

अध्याय- पाँच

५. निष्कर्ष र सुझाव ६६
५.१ निष्कर्ष ६६
५.२ सुझावहरू ६७
५.३ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू ६८
सन्दर्भसूची

सङ्क्षिप्त सङ्केत

उदा.	:	उदाहरण
क्र.सं.	:	क्रमसङ्ख्या
क्रि.वि.	:	क्रिया विशेषण
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
द.नं.	:	दर्ता नम्बर
नेपा.शि.	:	नेपाली शिक्षा
ने.रा.प्र.प्र.	:	नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
वि.सं.	:	विक्रम सम्वत्